

Kulttuuriperintökokoelmien suojele-, pelastus-, evakuointi- ja jälkihoitotyö onnettomuustilanteissa

Heidi Wirilander

Tarkastelen tässä artikkelissa vuosina 2008–2010 tekemäni museologian pro gradun näkökulmasta kulttuuriperintökokoelmien pelastussuunnitelmien toimivuutta kohteisiin sijoitetun irtaimen kulttuuriperinnön suojele-, evakuointi- ja jälkihoitoprosessissa. Artikkelissa käytetyllä termillä kulttuuriperintökokoelma tarkoitetaan kulttuuriperinnöksi tunnistettujen objektien muodostamaa joukkoa, jolla on jokin tietty yhteinen nimittäjä.¹ Pro gradussa tarkasteltiin kuuden tutkimuksen otokseen valitun onnettomuuskohteen kulttuuriperintökokoelmien suojele-, pelastamista, evakuointia sekä onnettomuudenjälkeistä hoitoa kokoelmavaurioiden minimoinnin ja ennaltaehkäisevän konservoinnin näkökulmasta. Tutkimus sijoittui museografian, kokoelmaturvallisuuden ja ennaltaehkäisevän konservoinnin tutkimusalueille.

Tutkimusaineiston pohjalta havaittiin, että Suomessa kulttuurihistoriallisesti merkittävien kokoelmien omistajien valmiudet laatia kulttuuriperintökokoelmilleen suojele- tai pelastussuunnitelmia riippuvat sekä käytettävissä olevista taloudellisista resursseista että organisaation käytettävissä olevan asiantuntijahenkilöstöstä. Tutkittujen onnettomuustapausten antaman tiedon perusteella voidaan todeta, että Suomessa ei ole ollut tutkimusajankohtana valmiita toimintamalleja erilaisiin onnettomuus ja katastrofitilanteisiin, joilla kulttuuriperintökokoelmien vauriot voitaisiin minimoida pelastus, evakuointi ja jälkihoitotyön aikana.

Johdanto

Kulttuuriperintökokoelmien pelastus- ja suojelekysymykset alkoivat kiinnostaa minua kirjoittaessani konservoinnin ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon (YAMK) opinnäytetyön EVTEK Muotoiluinstituutin konservoinnin koulutusohjelmassa vuosina 2006–2008. Tutkin konservoinnin YAMK -opinnäytetyössä irtaimen kulttuuriperinnön ennaltaehkäisevää konservointia ja kokoelmaturvallisuutta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkorakennuksissa.

¹ Kostet, Juhani 2007: Kokoelmien muodostaminen. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) 2007: *Museologia tänään. Suomen museoliiton julkaisuja 57*, Helsinki, Suomen museoliitto. s. 136–137.

Tämä kiinnostus ohjasi minut tutkimaan kulttuuriperintökokoelmien turvallisuutta onnettomuustilanteissa laajemmin museologian pro gradussani. Toteutin pro gradu -tutkielmani tapaustutkimuksena, koska sen menetelmin oli mahdollisuus hakea tutkittavasta aiheesta vastauksia kysymyksiin kuinka ja miksi.² Tapaustutkimuksen menetelmin pyrin tutkittavien onnettomuuksien kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen sekä yleisesti näkemyksen laajentamiseen kulttuuriperintöä kohdanneista onnettomuuksista.³ Pro graduni otokseen valitut onnettomuuskohteet muodostivat oman pienemmän tapaustutkimuksensa.

Tutkimusaineiston keräsin haastatteluin. Taustatietoa onnettomuuksista ja kokoelmien vaurioitumis- mekanismeista kerättiin onnettomuuksia käsitelleistä artikkeleista ja kokoelmien vauriokartoituksista. Kokoelmavaurioiden muodostumisesta tehtiin päätelmiä konservointialan tieteellisten artikkelien ja julkaisujen pohjalta. Tutkimus toteutettiin yhteistyössä tutkimukseen valittujen kohteiden omistajien ja Museoviraston rakennushistorian osaston kanssa.

Tutkimuskohteiden valinta

Tutkimuskohteiden valinnassa vahvana argumenttina oli kulttuuriperintöä kohdanneiden onnettomuuksien ja vahinkojen merkittävyys. Tutkimus rajoitettiin koskemaan ensisijaisesti museum safety⁴ -kategoriaan kuuluvia onnettomuuksia. Niin sanottuun museum security⁵ -luokkaan kuuluneet onnettomuuden rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle.⁶ Tutkimuksen otoksesta jätettiin tietoisesti pois taidevarkaudet, koska ne määriteltiin ensisijaisesti museum security -kategoriaan kuuluviksi.

2 Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2001: *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I – metodin valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittavalle tutkijalle*. Cydenius-Instituutin julkaisuja 2/2001, Jyväskylä, PS-kustannus. s.160.

3 Ibid. s.163.

4 Safety-kategoriolla eli onnettomuusturvallisuudella tarkoitetaan tässä tapauksessa irtaimen kulttuuriperinnön kokoelmia tai niiden kulttuurihistoriallista arvoa uhkaavia onnettomuuksia, joiden aiheuttamat tuhot eivät ole ensisijaisesti tahallisen eli rikollisen toiminnan aiheuttamia. Tällaisia onnettomuuksia voivat olla esimerkiksi kiinteistötekniset viat, tulipalot ja luonnonkatastrofien aiheuttamat vauriot. (Peltonen 16.3.2010: sähköpostiviesti.)

5 Security-kategoriolla eli rikosturvallisuudella tarkoitetaan tässä tapauksessa irtaimen kulttuuriperinnön kokoelmia tai niiden kulttuurihistoriallista arvoa uhkaavia onnettomuuksia, joiden aiheuttamat tuhot ovat ensisijaisesti tahallisen eli rikollisen toiminnan aiheuttamia. Tällaisia onnettomuuksia voivat olla esimerkiksi kiinteistöön tai kokoelmiin kohdistuvat tuhotyöt, varkaudet ja rikollisuus tai niiden vakava uhka. (Peltonen 16.3.2010: sähköpostiviesti.)

6 Peltonen 16.3.2010: sähköpostiviesti.

Tutkimuksen otokseen valittiin kymmenen 1990–2000-luvuilla toteutunutta onnettomuutta, joiden seurauksena kulttuuriperintökokoelmien suojele-, pelastus- ja jälkihoitotyöt olivat olleet merkittäväällä tavalla ajankohtaisia.⁷ Tutkimuskohteiden valinnassa olivat apuna professori Janne Vilkkuna ja intendentti Karim Peltonen⁸. Lopullisen tutkimusotoksen muodostavat ne onnettomuuskohteet, joiden omistajaorganisaatiot antoivat luvat haastatella edustajaansa onnettomuudesta. Tutkimuslupa myönnettiin seuraavien onnettomuuksien tutkimiseen:

1. Maanmittauslaitoksen Uudenmaan toimiston päätearkiston vesivahinko vuonna 1994
2. Maanmittauslaitoksen arkistorakennuksen kattopalo vuonna 2004
3. Tyrvään Pyhän Olavin kirkon tuhopoltto vuonna 1997
4. Valvillan tehdasmuseon arkiston tulipalo vuonna 2003
5. Porvoon tuomiokirkon tuhopoltto vuonna 2006
6. Turun linnan taideilkeilätaapaus vuonna 2008.

Pro graduni tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten hyvin Suomessa kulttuurihistoriallisesti merkittävien kokoelmien omistajien antamat ohjeet vastaavat kokoelmavaurioiden minimoinnin ja suojaamisen haasteisiin käytännön pelastustöiden toimintaketjussa?
2. Millaisiin irtaimen kulttuuriperinnön kokoelmien vauriotyyppeihin toteutuneet onnettomuudet johtavat?
3. Millä tavoin käytössä olevat pelastus-, evakuointi- ja jälkihoitomenetelmät joko ehkäisevät tai edistävät kokoelmien vaurioitumista?

⁷ Peltonen 16.3.2010: sähköpostiviesti.

⁸ FM Karim Peltonen siirtyi tutkimukseni aikana Museoviraston Rakennushistorian osaston intendentin tehtävistä Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön (SPEK:in) varautumisjohtajan tehtäviin.

Kulttuuriperintö, kokoelma ja museo

Aineellisen kulttuuriperinnön säilyttämistä on usein pidetty moraalisen velvoitteena sekä takeena kansallisen kulttuurin ja identiteetin säilymisestä. Kulttuuriperinnön säilyttämisellä pyritään kuitenkin myös laajemmin varmistamaan ihmiskunnan perinnön säilyminen.⁹ Kulttuuriperintö on joukko menneisyydestä perittyjä resursseja, jotka ihmiset tunnistavat kehittyvien arvojensa ja perinteidensä ilmentymäksi niiden ominaisuuksista riippumatta. Kulttuuria ovat kaikki ympäristön ominaisuudet, jotka ovat muodostuneet ihmisten ja paikkojen vuorovaikutuksesta.¹⁰ Kulttuurikohteista tulee kulttuuriperintöä, kun ne tunnistetaan yhteisössä kulttuuriperinnöksi.¹¹ Pro gradussani keskityin tarkastelemaan kulttuuriperintöä kokonaisvaltaisen museokäsityksen, ekomuseon¹² näkemysten pohjalta, jolloin jokainen maamme kulttuuriperintökohde kokoelmineen voidaan nähdä osana ”suurta suomalaista tai eurooppalaista museota”. Käsitys museosta rinnastettiin 1900-luvun alun museoammattikunnan piirissä esinekokoelmaan.¹³ Autenttisen esineen tai esinekokoelman ajateltiin toimivan siltana historialliseen todellisuuteen.

Tänä päivänä puolestaan nähdään, että esine tai esinekokoelma ei itsessään kerro katsojalleen mitään, ellei sitä ole sidottu omaan asiayhteyteensä. Museoiden kokoelmiin kuuluvilla esineillä on oman elämäkertansa lisäksi mahdollisuus kertoa lukematon määrä muita tarinoita.¹⁴ Museot ovat ideologisia laitoksia, jotka pyrkivät osallistumaan kansakunnan identiteetin rakentumiseen tarjoamalla samaistumisen ja erottumisen kokemuksia.¹⁵

9 Cloonan, Michéle, V. 2007: *The Moral Imperative to Preserve. Library trends*, Vol. 55, No. 3, Winter 2007, The Board of Trustees, University of Illinois. s. 747.

10 Turnpenny, Michael 2004: Cultural Heritage, an III-defined Concept? *A Call for Joined-up Policy. International Journal of Heritage Studies*, Vol. 10, No. 3, July 2004. Routledge, Taylor & Francis Group. s. 297

11 Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2001: *Museologian perusteet*. 3. uudistettu laitos. Suomen museoliiton julkaisuja 49. Helsinki, Suomen museoliitto. s. 8.

12 Ekomuseo on tietyn alueen maiseman, ympäristön ja historialliset kohteet käsittävä kokonaisuus. Ekomuseot keskittyivät tavallisesti teollisen historian kuvaamiseen. Tiennäyttäjinä Ekomuseoiden kehittämisessä olivat 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa alkunsa saaneet Ekomusée Le Creusot Ranskassa ja The Ironbridge Gorge Museum Englannissa. (Ålen & Laczac & Lindfors & Tuppurainen 30.10.2006, 3.)

13 Rönkkö, Marja-Liisa 2007: Museon idea ja historia. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) 2007: *Museologia tänään. Suomen museoliiton julkaisuja 57*. Helsinki, Suomen museoliitto. s. 70.

14 Ibid.

15 [xv] Kostet, Juhani 2007: Kokoelmien muodostaminen. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) 2007: *Museologia tänään. Suomen museoliiton julkaisuja 57*, Helsinki, Suomen museoliitto. s. 116.

Kokoelmaan kuuluvien esineiden tieteellinen arvo perustuu niiden lähdearvoon ja alkuperäisyyteen. Kokoelmien objektien ajatellaan olevan autenttisia todisteita menneisyydestä, vaikkakin nämä todisteet perustuvat aina kokoelmanmuodostajan tekemiin valintoihin ja rajauksiin. Kokoelmien informaatioisällöstä voi siksi avautua erilaisia tulkintoja eri aikakausina tehdyn uudelleen analysoinnin tuloksena. Kokoelmien objektit ilmentävät monitasoisesti aikakautensa yhteiskuntaa ja siinä tapahtuneita kulttuurisia muutoksia. Museoviraston pääjohtaja Juhani Kostet on esittänyt kokoelmilla olevan kolme perusfunktiota: 1. muistaa, 2. hahmottaa ja hallita eri aikakausien yhteiskuntaa sekä 3. korostaa ja manifestoida yhteiskunnan valtarakenteita.¹⁶

Kokoelmien keräämisen keskeisin merkitys on siinä tiedossa, jonka ne antavat ihmisille yhteiskuntansa ja elinympäristönsä kehittymisestä. Kulttuuriperintökokoelmien muodostamisessa seuraavat peruslähtökohdat määrittelevät nykyään museoiden keräystoimintaa: 1. kaikkia olemassa olevia esineitä ei voida kerätä, 2. keräystoiminta on pääasiallisesti valikoivaa ja 3. kokoelmiin otettavien esineiden tulee olla laillisesti hankittuja ja tiedot niiden aikaisemmista omistajista on oltava dokumentoituina.¹⁷

Kokoelmilla pyritään tallentamaan historiallista todellisuutta. Tallentamistyöhön vakiintuneita kriteerejä ovat: yleisyys, tyypillisuus, merkittävyys ja alueellisuus.¹⁸ Kokoelmat saavat alkunsa yksilöllisistä ja yhteisöllisistä rakenteista, joiden olemassa oloa ne myös tukevat. Juhani Kostet esittää kokoelmilla olevan kolme yleispiirrettä: 1. ne muodostuvat erilaisista objekteista, 2. objektit tulevat tavallisesti menneisyydestä ja 3. objektit muodostavat yhdessä kokonaisuuden.¹⁹

Kulttuuriperinnön ja kokoelmien suojeleminen

Kulttuuriperinnön suojelemiseksi ja säilyttämiseksi on kehitetty erilaisia menetelmiä, joilla on pyritty vähentämään materiaalin hajoamisen ja ilmansaasteiden aiheuttamia vaurioita kulttuuriperintökohteissa. Huomiota on kiinnitetty myös ihmisten kokoelmille aiheuttamiin

16 Kostet, Juhani 2007: Kokoelmien muodostaminen. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) 2007: *Museologia tänään. Suomen museoliiton julkaisuja 57*, Helsinki, Suomen museoliitto. s. 137, 157.

17 Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2001: *Museologian perusteet*. 3. uudistettu laitos. Suomen museoliiton julkaisuja 49. Helsinki, Suomen museoliitto. s. 83.

18 Ibid. s. 77.

19 Kostet, Juhani 2007: Kokoelmien muodostaminen. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) 2007: *Museologia tänään. Suomen museoliiton julkaisuja 57*, Helsinki, Suomen museoliitto. s. 136–137.

vahinkoihin kuten ilkivaltaan, esinevarkauksiin ja sotilaalliseen uhkaan.²⁰ Vähemmän on kiinnitetty huomiota luonnonkatastrofien kulttuuriperinnölle aiheuttamiin vaurioihin.²¹ Kokoelmia uhkaavien riskien hallinta on osa laajempaa kokoelmien hallintatyötä.²²

Kulttuuriperinnön säilymistä uhkaavat kaksi pääasiallista vaurioitumismekanismia: hitaasti ja väistämättömästi kulttuuriperintöä materiaalisesti hajottavat tekijät sekä äkillisesti ja katastrofaalisesti kokoelmia nopeasti vaurioittavat tekijät. Kulttuuriperintökokoelmia voivat vaurioittaa muun muassa:

1. ihmisten toiminta,
2. ympäristötekijät,
3. ilmastolliset olosuhteet,
4. säteily,
5. biologiset tekijät ja
6. onnettomuudet.²³

Hitaasti pitkän ajan kuluessa kehittyneet vauriot saattavat aiheutua esimerkiksi sopimattomien säilytysolosuhteiden, -materiaalien ja -tilojen vaikutuksesta. Äkillisesti ja katastrofaalisesti kulttuuriperintöä voivat vaurioittaa esimerkiksi vesiputken hajoaminen, tulipalot, tuhotyöt, ilkivalta, varkaudet, luonnonkatastrofit, terrori-iskut sekä sotatoimet.²⁴ Kulttuuriperinnön vaurioitumisen syiden on esitetty perustuvan seuraaviin kolmeen tekijään: sisäisiin ja ulkoisiin vauriotekijöihin sekä ihmisten aiheuttamiin vaurioihin.²⁵

20 Peltonen 16.3. 2010: sähköpostiviesti; Jones, Barclay G. 1986: *Protecting Historic Architecture and Museum Collections from Natural Disasters*. Butterworth Publishers. s. 4-5.

21 Jones, Barclay G. 1986: *Protecting Historic Architecture and Museum Collections from Natural Disasters*. Butterworth Publishers. s. 4-5.

22 Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2001: *Museologian perusteet*. 3. uudistettu laitos. Suomen museoliiton julkaisuja 49. Helsinki, Suomen museoliitto. s. 116.

23 Ibid. s. 118-119.

24 Reger, Lawrence L 2005: A Cooperative Approach to Emergency Preparedness and Response. Kirjassa: Wellheiser, Johanna G. & Gwinn, Nancy E. 2005 (ed.): *Preparing for the Worst, Planning for the Best: Protecting our Cultural Heritage from Disaster*. Proceedings of a conference sponsored by the IFLA Preservation and Conservation Section, the IFLA Core Activity for Preservation and Conservation. Berlin, Germany, July 30 - August 1, 2003. Printed by K. G. Saur, Munchen. s. 17.

25 Kecskeméti, István 2008: *Papyruksesta megabitteihin – Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta*. Jyväskylä studies in humanities 93. Arkistolaitoksen toimituksia 3. Jyväskylä university printing house. s. 109.

Konservointi kulttuuriperinnön säilyttäjänä

Konservoinnilla pyritään turvaamaan kulttuuriperinnön säilyminen. Konservoinnin työmenetelmät voidaan jakaa ennaltaehkäisevään eli passiiviseen konservointiin sekä tekniseen eli aktiiviseen konservointiin. Sekä aktiivisen että passiivisen konservoinnin toimenpiteet perustuvat aina tutkimukseen esineen materiaaleista, rakenteesta, valmistusmenetelmistä sekä vaurioitumisasteesta. Sekä aktiivisten että passiivisten konservoinnin toimenpiteiden suunnittelussa on keskeistä kulttuuriperinnön materiaallinen ja fysikaalinen koostumus sekä näiden tekijöiden vaikutuksen ymmärtäminen säilymisprosessissa.²⁶ Kulttuuriperintökohteen kemialliset ominaisuudet ja fysikaalinen rakenne vaikuttavat siihen kuinka herkkiä niiden materiaalit ovat muuttumaan erilaisissa olosuhteissa.²⁷

Ennaltaehkäisevä konservointi on monitieteinen lähestymistapa, jonka tavoitteena on hidastaa ja estää kulttuuriperinnön katoaminen. Ennaltaehkäisevä konservointi on kulmakivi kulttuuriperintökokoelmiin kohdistuvien riskien hallinnassa. Sen päämääränä on kokoelmien vaurioitumisen ehkäiseminen ja varsinaisten aktiivisten konservointitoimenpiteiden vähentäminen.²⁸

Ennaltaehkäisevän eli säilyttävän konservoinnin avulla pyritään turvaamaan kokoelmien säilyminen ympäristöhallinnalla.²⁹ Ennaltaehkäisevällä konservoinnilla tarkoitetaan esimerkiksi onnettomuuksien pelastus- ja jälkihoitotyössä vaikuttamista kulttuuriperintökokoelmien pelastus-, käsittely-, kuljetus-, varastointi- ja jälkihoitomenetelmiin siten, että kokoelmavauriot jäävät mahdollisimman vähäisiksi. Säilyttävän konservoinnin menetelmillä on mahdollista etsiä irtaimen kulttuuriperinnön kokoelmia säilyttäviä toimintatapoja onnettomuustilanteisiin.³⁰ Koska ennaltaehkäisevän konservoinnin työmenetelmät kohdistuvat kokoelmien vaurioitumisen

26 Knuutinen, Ulla 2009: *Kulttuurihistoriallisten materiaalien menneisyys ja tulevaisuus – Konservoinnin materiaalitutkimuksen heritologiset funktiot*. *Jyväskylä studies in humanities 114*. Jyväskylä university printing house. s. 122.

27 Ibid.

28 PC-Strat – The Vantaa Document 2000 KOHTI EUROOPPALAISTA ENNALTAEHKÄISEVÄN KONSERVOINNIN STRATEGIAA, 21-22.9.2000 PC-Strat, "European Preventive Conservation Strategy project", The Vantaa Document, ICCRom A Project Report PC – Strat. s. 2.

29 Keckskeméti, István 2008: *Papyruksesta megabitteihin – Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta*. *Jyväskylä studies in humanities 93*. Arkistolaitoksen toimituksia 3. Jyväskylä university printing house. s. 41.

30 Knell, Simon (ed.) 1997: *Care of collections*. Tj International Ltd, Great Britain, Leicester Readers in museum studies. s. 83–84.

ehkäisemiseen, niiden tavoitteiden voidaan katsoa myös edistävän kulttuuriperinnön eheyden ja autenttisuuden säilymistä mahdollisimman laajasti. Nämä työmenetelmät käsittävät kokoelmiin epäsuorasti vaikuttavia toimia kulttuuriperinnön vaurioitumisen hidastamiseksi ja estämiseksi. Ennaltaehkäisevän konservoinnin työmenetelmillä voidaan myös tunnistaa kokoelmia uhkaavat tekijät sekä näin valita kustannustehokkaimmat ja täsmällisimmät työmenetelmät vaurioiden ehkäisemiseksi.³¹

Kulttuuriperinnön vauriokartoituksilla on myös onnettomuustilanteessa tärkeä merkitys vaurioituneen kokoelman aktiivisen ja ennaltaehkäisevän konservointistrategian laatimisessa.³² Laajoja kokoelmia voidaan vauriokartoittaa sekä massakuntokartoituksin että tilastollisin menetelmin satunnaisotantaan perustuvien vauriokartoituksin.³³

Tutkimustulokset

Haastatteluaineistojen analysoinnissa keskityttiin tarkastelemaan kuutta riskienhallintatyön keskeistä osa-aluetta, joita ovat: 1. organisaation turvallisuusjohtaminen, 2. riskien kartoitustyö, 3. riskien hallintamenetelmien suunnittelu, 4. toimitilojen suojaaminen, 5. kulttuuriperintökokoelman suojaaminen ja 6. turvallisuuskysymysten jatkuva suunnittelu. Haastatteluaineistojen analysoinnin pohjalta on todettava, ettei toteutuneen kaltaiseen onnettomuuteen yksikään onnettomuuskohteen omistajaorganisaatio ollut ennakolta osannut varautua. Onnettomuudet saivat aikaan turvallisuusasioiden voimakasta kehittymistä sekä onnettomuuskohteissa että kohteiden omistajaorganisaatioiden toimintatavoissa.

Tutkimusaineiston pohjalta voi todeta, että Suomessa kulttuurihistoriallisesti merkittävien kokoelmien omistajien valmiudet laatia kulttuuriperinnölleen suojele- tai pelastussuunnitelmia

31 Waller, Robert 2003: *Cultural Property Risk Analysis Model – Development and application to preventive conservation at the Canadian Museum of Nature*. Göteborg studies in conservation 13. Göteborg universite. s. 12.

32 Kecskeméti, István 2008: *Papyruksesta megabitteihin – Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta*. Jyväskylä studies in humanities 93. Arkistolaitoksen toimituksia 3. Jyväskylä university printing house. s. 122.

33 Ibid.

riippuivat sekä organisaation käytettävissä olevista taloudellisista resursseista että asiantuntijahenkilöstön osallistumisesta pelastus- suunnitelmien laatimiseen.

Riskienhallinnan suunnittelu ei kohdistunut kaikkiin kokoelmien säilymiseen keskeisesti vaikuttaneisiin osa-alueisiin kuten toimitiloihin ja kokoelmiin sekä kokoelmien dokumentointi- ja historiatietoihin. Organisaatioiden laatimat pelastus- ja suojeleohjeet eivät pääsääntöisesti ohjeistaneet onnettomuustilanteessa pelastus- ja jälkihoitotöitä tekeviä kokoelmien ja niiden lisävaurioitumista ehkäisevien työmenetelmien käyttöön. Pelastustyömenetelmät valittiin kussakin onnettomuustilanteessa käytettävissä olevan henkilöstön asiantuntemuksen pohjalta. Pelastusmenetelmien valintaan vaikutti ratkaisevasti myös kohteen omistajan käytettävissä olleet taloudelliset ja henkilöstölliset voimavarat sekä pelastusmateriaaliresurssit. Organisaatioiden hyvien riskienhallintavalmiuksien todettiin edesauttaneen kokoelmavaurioiden ehkäisemistä onnettomuuden pelastus-, evakuointi- ja jälkihoitotöiden aikana.

Kohteisiin sijoitettujen kulttuuriperintökokoelmien vaurioitumismekanismien havaittiin riippuvan onnettomuuden laadusta sekä pelastus- ja jälkihoitotyössä käytetyistä työmenetelmistä. Jälkihoidon tehokkuuden havaittiin olevan lisävaurioiden minimoinnin kannalta syy-seuraussuhteessa onnettomuus- tilanteessa käytettävissä olleen asiantuntijahenkilöstön määrän sekä käytettävissä olleiden pelastusmateriaali- ja työvälineresurssien kanssa. Jälkihoitomenetelmät valittiin kaikissa onnettomuustilanteessa käytettävissä olleiden resurssien pohjalta eikä vaurioiden luonteeseen parhaiten soveltuvien menetelmien perusteella. Tämän vuoksi valituilla pelastustyömenetelmillä ei välttämättä voitu estää suurienkaan jälkivaurioiden muodostumista vaurioituneisiin esineisiin.

Haastatteluaineistojen analysointi

Haastatteluaineiston sisällönanalyysissä keskityttiin tarkastelemaan onnettomuuskohteiden omistaja- organisaatioiden toimintaa kuuden riskienhallintatyön keskeisen osakokonaisuuden näkökulmasta, joita olivat: organisaation turvallisuusjohtaminen, riskien kartoitustyö, riskien hallintamenetelmien suunnittelu, toimitilojen suojaaminen, kulttuuriperintökokoelmien suojaaminen ja turvallisuuskysymysten jatkuva suunnittelu.

Tutkimusaineiston pohjalta todettiin seuraavien seitsemän tekijän keskeisesti vaikuttaneen kulttuuriperintökohteiden omistajien valmiuteen suojata kulttuuriperintökokoelmansa onnettomuuksilta sekä varmistaa kokoelmien tehokas ja oikea-aikainen jälkihoitotyö onnettomuuksien jälkeen:

1. taloudelliset resurssit
2. tekniset resurssit
3. asiantuntijaosaaminen
4. henkilöresurssit
5. toimintamallit
6. yhteistyöverkostot ja
7. taustaorganisaatio.

Turvallisuusviranomaisilla oli keskeinen rooli sekä onnettomuuksien aikaisessa turvallisuuden valvonnassa että onnettomuuksien jälkeisessä rikostutkinnassa ja turvallisuusjärjestelyjen parantamisessa. Pelastus- viranomaisten asiantuntemuksella oli suuri vaikutus onnettomuuden ja sen jälkihoidon aiheuttamien kokoelma- vaurioiden muodostumiseen tai ehkäisemiseen. Palomiesten asiantuntemus myös edisti ainakin yhden onnettomuuskohteen taide-esineiden säilymistä sammutustyön aikaisilta vaurioilta. Organisaatioiden hyvät yhteistyöverkostot turvallisuus- ja pelastusviranomaisiin edistivät yhteistoimintaa myös onnettomuus- tilanteissa.

Toimivilla uudenaikaisilla teknisillä laitteistoilla kuten murtohälyttimillä, valvontakameroilla, palo- ja kosteus- ilmaisimilla ja automaattisella sammutusjärjestelmillä (märkäsprinklerillä) olisi keskeisesti pystytty nopeuttamaan toteutuneiden onnettomuuksien havaitsemista ja pelastustöiden aloittamista. Onnettomuus- kohteiden omistajaorganisaatioiden pelastustyöskentelyn suunnitelmallisuuteen todettiin vaikuttaneen valmiiden toimintamallien tai turvallisuusorganisaatioiden olemassaolo. Valmiiden toimintamallien puuttuminen vaikutti merkittävästi onnettomuuskohteissa kokoelmien pelastus- ja jälkihoitotöiden toimivuuteen ja tehokkuuteen vaurioiden ehkäisemisen näkökulmasta. Kokoelmien dokumentoimattomuus vaikeutti ratkaisevasti pelastustyön priorisointia kokoelmien kulttuurihistoriallisen arvon näkökulmasta, jolloin pelastustyössä päädyttiin myös väärin ratkaisuihin.

Riittävien henkilöresurssien puuttuminen kokoelmien pelastus- ja jälkihoitotyöstä heikensivät kokoelmien jälkihoidon tehokkuutta, mikä lisäsi havaittavasti kokoelmien jälkivaurioita. Organisaatioiden oman henkilöstön tietotaidon sekä käytettävissä olevan asiantuntija-avun ja toimivien yhteistyöverkostojen todettiin lisänneen onnettomuuskohteiden sekä niiden kokoelmien jälkihoidon tehokkuutta ja sujuvuutta lisävaurioiden ehkäisemisessä. Onnettomuuskohteet, joiden omistajaorganisaatioilla oli olemassa turvallisuusorganisaatio, toimivat johdonmukaisemmin kriisitiedottamisessa organisaationsa määrittelemän kriisitiedottamisen mallin mukaisesti. Toteutuneiden onnettomuuksien tosin havaittiin vaikuttaneen kriisitiedottamisen strategiaan ohjeistuksia uudistaen ja tarkentaen. Pelastusviranomaisten tietotaidon todettiin merkittävästi ehkäisevän kohteen ja sen kokoelmien vaurioitumista pelastustöiden aikana.

Pohdinta

Suomalaisen kulttuuriperinnön säilymistä ovat uhanneet viimeisten 15 vuoden aikana erilaiset onnettomuudet ja tuhotyöt. Tutkimusaineiston pohjalta voi todeta, ettei Suomessa ole ollut tutkimusajankohtana olemassa valmiita toimintamalleja erilaisiin kulttuuriperintökokoelmien onnettomuus- ja katastrofitilanteisiin, joiden avulla kokoelmien lisävauriot olisi voitu estää pelastus-, evakuointi- ja jälkihoitotöiden aikana. Tällaisten toimintavalmiuksien luominen Suomeen edellyttäisi näkemykseni mukaan sekä maanlaajuisen eri alojen asiantuntijoista koostuvan verkoston luomista pelastusviranomaisten tueksi onnettomuustilanteisiin että riittävien pelastusmateriaali- ja työvälinereservien varaamista laajasti vaurioituneiden kulttuuriperintökokoelmien pelastustyöhön eri puolille Suomea.

Esinevaurioita ehkäisevien toimintamallien ja työmenetelmien kehittäminen antaa edellytyksen kulttuuri- perintökokoelmien aikaisempaa paremmalle säilymiselle sekä onnettomuustilanteessa että niiden jälkihoitotyön aikana. Toimivien ja tehokkaiden toimintatapojen ja työmenetelmien luominen onnettomuustilanteisiin edellyttää mielestäni tutkimustiedon lisäämistä edellä mainituilla tutkimuksen osa-alueilla.

Kiitokset

Tahdon kiittää lämpimästi kaikkia pro graduni valmistumiseen vuosina 2008–2010 keskeisesti vaikuttaneita yhteistyötahoja ja henkilöitä. Kiitokset hyvästä yhteistyöstä ja ohjauksesta varautumisjohtaja FM **Karim Peltoselle**, Kansallisarkiston arkistoteknisen yksikön johtajalle FT **István Kecskemétille** ja Jyväskylän yliopiston museologian professori **Janne Vilkunalle**.

Heidi Wirilander on helsinkiläinen konservointialan yrittäjä ja museologian jatko-opiskelija. Hän on suorittanut EVTEK Muotoiluinstituutissa tekstiilikonservaattori AMK -tutkinnon vuonna 2004 ja konservaattori YAMK -tutkinnon vuonna 2008 sekä Jyväskylän yliopistossa filosofian maisterin tutkinnon pääaineenaan museologia vuonna 2010. Hän on syksystä 2010 alkaen tehnyt Jyväskylän yliopiston Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella museologian väitöstutkimusta. Wirilander tutkii museologian väitöskirjassaan kulttuuriperintökokoelmien suojele-, pelastus-, evakuointi- ja jälkihoitotyötä onnettomuustilanteissa.

Heidi Wirilander, FM museologi, tekstiilikonservaattori YAMK

heidi.wirilander[at]student.jyu.fi